
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

Studia z Nauk Społecznych 1985 z.8

EDWARD JEZIOROWSKI

WSP w Bydgoszczy

WYBRANE ASPEKTY WYCHOWANIA PATRIOTYCZNO-OBRONEGO
MŁODZIEŻY W SZKOLE

Wychowanie jest działalnością, w której jeden człowiek stara się przekształcić innego człowieka. Identyfikując wychowanie z przekształceniem, zakłada się pewien logiczny i twórczy ciąg zmian, prowadzący do nowego stanu fizycznego, psychicznego i społecznego człowieka. Badać wychowanie może każda z dyscyplin nauk społecznych, lecz tylko pedagogika je projektuje. Projektowanie każdej działalności, w tym i działalności wychowawczej związane jest z określeniem celów wynikających w sposób logiczny i wewnętrznie spójny z teorii oraz wiedzy o skutkach z działalności tej wynikających. Samym projektowaniem działalności wychowawczej zajmuje się "technologia" wychowania, która dobiera sposoby określone przez teorię wychowania do celów sformułowanych przez aksjologię pedagogiki¹. Rezultatem działalności wychowawczej są fakty wychowawcze rozumiane jako względnie trwałe zmiany w strukturze psychofizycznej wychowanka. Przykładem takiego faktu wychowawczego może być ukształtowana postawa wobec pewnych zjawisk lub wartości.

W Polsce na dzień dzisiejszy brak jest spójnego systemu wychowawczego młodzieży, obejmującego swym zasięgiem przedszkole, szkołę podstawową, średnią, wyższą, jak również całą młodzież pracującą. Poszczególne instytucje wychowawcze opracowują własne plany w zakresie wychowania, w których cele nie zawsze są określone, a bardzo często są one bardzo ogólne, hasłowe, enigmatyczne, bez określenia sposobu ich realizacji, jak również terminów osiągnięcia celów cząstkowych i zasadniczych. Najczęściej realizowana jest strona czysto dydaktyczna procesu wychowania bo za nią nauczyciel jest oceniany. W wielu uczelniach od niedawna opracowuje się plany wychowawcze

długofalowe i roczne, lecz nie zawsze w pełni skonkretyzowane. Na podkreślenie zasługuje, że tego typu plany były i są opracowywane i realizowane w sposób ciągły i konsekwentny w LWP. Wyniki tej pracy są widoczne w codziennej działalności wojska oraz mają odbicie w badaniach naukowych dotyczących postaw żołnierzy. W związku z tym warto w pracy wychowawczej wykorzystać skutecznie niektóre metody wychowania wojskowego w pracy szkoły przystosowując je do jej realiów. Konieczne jest również określenie istoty wychowania.

W wychowaniu można wyróżnić trzy aspekty: 1/ przystosowanie wychowanków do życia społecznego, 2/ przedłużenie postępu kulturowego i 3/ rozwijanie osobowości. Łącznie wyrażają one istotę procesu wychowawczego². Każdy człowiek podlega różnego rodzaju wpływom wychowawczym, począwszy od wychowania naturalnego - samorzutnego dokonującego się dzięki uczestnictwu dzieci i młodzieży w życiu społeczeństwa, poprzez wychowanie intencjonalne, zakładające określone cele wychowania, realizowane w instytucjach wychowawczych przez nauczycieli, a na edukacji paramanentnej /równoległej/ realizowanej poprzez działalność instytucji społecznych kończąc³.

"Ten, kto ma żywe poczucie duchowej wspólności z innymi, doznaje stanów tych nie tylko w związku z własnym doświadczeniem, ale i z tym, co zachodzi w innych: czuje on za innych, chce za innych. Nie może pogodzić się z tym, że są ludzie nie wiedzący, ciemni, słabi, /.../ nie może uspokoić się, dopóki dla podniesienia jego i udoskonalenia czegoś nie uczyni". Tak pisał na temat osobowości nauczyciela Jan Władysław Dawid, przyjmując za decydującą cechę tej osobowości miłość dusz ludzkich. Poprzez własną aktywność wychowawczą pobudzał umysły wychowanków. Pogląd na istotę osobowości nauczyciela ulegał i w dalszym ciągu ulega zmianom, dąży się do jak najszerszego ujęcia w sposób dynamiczny osobowości nauczyciela. Tylko całościowe ujęcie tego zagadnienia obejmujące cechy, prezentowane postawy, pełnione role, jak również przyjęty system wartości pozwala określić osobowość nauczyciela i jej wpływ na otoczenie.

Widocznym przejawem osobowości są prezentowane postawy wobec wartości naczelnych, takich jak: państwo, patriotyzm, socjalizm, humanizm, jak również wobec wartości im. podporządkowanych jak np. sumienna praca, gotowość do działania w określony sposób wobec przedmiotów, osób, instytucji i samego siebie. Postawy stanowią jeden

z głównych elementów regulujących stosunek człowieka do otoczenia, są wyznacznikami jego zachowania się.

Postawa patriotyczno-obronna jest uszczegółowieniem postawy patriotycznej.

"Postawa patriotyczno-obronna to względnie trwała gotowość do działania na rzecz obronności kraju, jego niepodległości i socjalistycznych osiągnięć. W postawie tej zawarte są komponenty: poznawczy, dotyczący wiedzy o naszej przeszłości historycznej, teraźniejszości i przyszłości; uczuciowo-motywacyjny, określający ekspresywny stosunek do ojczyzny i jej potrzeb obronnych; czynnościowy, składający się z nawyków i umiejętności służących obronie oraz rozwojowi kraju"⁴. Osobowość nauczyciela wyrażająca m.in. w skutecznym oddziaływaniu na kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, aby miały charakter względnie trwałe, musi mieć swoje podstawy w rzetelnej wiedzy nauczyciela o właściwościach tych postaw i powinna wypływać z przyjętego i zaakceptowanego systemu wartości, przekonań dotyczących patriotyzmu i internacjonalizmu. Patriotyzm nie jest uczuciem wrodzonym, lecz tak jak i innych uczuć trzeba się go uczyć od jak najwcześniejszych lat. Pierwszym etapem tej patriotycznej edukacji jest dom rodzinny, jego tradycje i sposób przekazania pierwszych wiadomości dotyczących tego uczucia. Kolejnym etapem edukacji patriotycznej jest szkoła, której działalność w pewnym momencie staje się równoległa z działalnością domu rodzinnego. Niezmiernie ważnym jest, by nie było rozdziewięku między wiedzą dotyczącą patriotyzmu otrzymaną z domu rodzinnego a uzyskiwaną w szkole, gdyż powoduje on utratę zaufania do jednej z tych instytucji, co w konsekwencji wpływa w sposób ujemny na przebieg procesu kształtowania postawy patriotyczno-obronnej młodzieży. Rozdziewięki takie mogą być spowodowane nie tylko różnicą w interpretacji pojęć, lecz i niepełną wiedzą na temat przedmiotu postaw patriotycznych.

Desygnatem postawy patriotycznej jest ojczyzna. Desygnatem postawy patriotyczno-obronnej będzie obrońca ojczyzny - człowiek, który gotów jest bronić wartości wchodzących w zakres pojęcia ojczyzna. Pełen zakres tego pojęcia obejmuje następujące elementy:

- 1/ terytorium /kraj/,
- 2/ naród /zbiorowość/,
- 3/ państwo /organizacje polityczne/,

4/ gospodarka narodowa,

5/ kultura narodowa⁵.

Kształtując postawę patriotyczno-obronną należy dostarczyć młodzieży pełnej wiedzy o desygnatach tej postawy. Przyjmując szeroki zakres pojęcia ojczyzny łatwo zauważyć, iż w kształtowaniu postawy patriotyczno-obronnej mają swój udział wszyscy nauczyciele, także nauczyciel geografii dostarczający młodzieży wiedzy o kraju ojczystym i kształtujący uczuciowy stosunek młodzieży do tego kraju. Nauczyciel historii jako ten, który dostarcza wiedzy o historii własnego narodu, o jego państwowości, o jego losach, ukazujący wiernie różne koleje losu narodu i państwa. Udział w kształtowaniu tej postawy ma również nauczyciel uczący wychowania obywatelskiego, dostarczający wiedzy o organizacjach politycznych naszego państwa oraz o jego gospodarce socjalistycznej.

Zakres pojęcia "kultura narodowa" obejmuje zarówno język ojczysty, literaturę, sztukę narodową, jak i dorobek naukowy, a także zespół norm moralnych i obyczajowych. W kształtowaniu stosunku do tak przyjętego pojęcia "kultura narodowa" jest miejsce dla wszystkich nauczycieli, nie tylko nauczycieli polskiego i wychowania plastycznego, lecz i pozostałych nauczycieli, gdyż kultura to również kultura fizyczna, kultura techniczna a więc każdy nauczyciel ma swój udział w jej kształtowaniu poprzez ukazywanie wkładu przedstawicieli poszczególnych dyscyplin naukowych w ich rozwój. Czy w takim wypadku można mówić o szczególnej roli nauczyciela p.o. w kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych młodzieży? Z całą pewnością tak. Przedmiot ten nie ogranicza się ściśle do jednej dziedziny wiedzy, a ma charakter interdyscyplinarny, korzysta zarówno z wiedzy historycznej, jak i z matematyki i fizyki, i wszystkich pozostałych przedmiotów nauczanych w szkole. W przedmiocie p.o. wiedza teoretyczna, którą uczniowie opanowali w ramach innych przedmiotów jest wykorzystywana w sposób praktyczny i nabiera wymiernego kształtu.

Szczególne role nauczyciela p.o. wynika również z możliwości zastosowania w procesie wychowania dużej różnorodności metod oddziaływania na kształtowanie osobowości uczniów, w różnych formach organizacyjnych procesu kształcenia i wychowania specyficznych dla tego przedmiotu. Wśród metod wychowawczych będących w dyspozycji nauczyciela p.o. można wyróżnić trzy grupy - metody oddziaływa-

nia bezpośredniego; - metody oddziaływania pośredniego; - metody rozwijania procesów samowychowawczych. Do pierwszej z tych grup zaliczyć można: przekonywanie, ćwiczenie, przykład osobisty, wyróżnianie, karanie. Wśród metod oddziaływania pośredniego można wyróżnić:

- regulaminowy porządek szkolny /obozowy/,
- ceremoniał szkolny,
- działalność społeczną,
- opinię społeczną.

Rozwijanie procesów samowychowawczych jest ważnym etapem działalności wychowawczej, świadczącym o pozytywnych rezultatach podejmowanej wcześniej działalności wychowawczej⁶. Oznacza samorzutny wysiłek ucznia w doskonaleniu swojej osobowości.

Specyficzna rola nauczyciela p.o. wynika również z faktu całodobowych kontaktów z uczniami na obozach przysposobienia obronnego, gdzie uczniowie mają możliwość obserwacji nauczyciela w różnych sytuacjach życia codziennego i w tej sytuacji pozycja tego nauczyciela, jego przykład osobisty, stają się niejednokrotnie wzorem zachowań dla uczniów. Dlatego nauczyciela tego winna cechować: świadomość historyczna oparta o pełną wiedzę oraz ukształtowany system wartości, świadomość patriotyczno-obronna, która podobnie jak inne formy świadomości jest historycznym produktem rozwoju narodu, jako funkcja dobrze zorganizowanego państwa. Ta ostatnia forma świadomości wiąże się ściśle ze świadomością państwową i narodową. Świadomość historyczna jest szczególnie doniosła, gdyż dotyczy motywacji zbiorowego działania. Zbliżone rozumienie określonych faktów historycznych umacnia jedność narodu, służy wzajemnemu porozumieniu. Wpływ wiedzy historycznej na postawy patriotyczno-obronne jest bezsporny i dlatego istnieje pełna potrzeba wyposażenia szkoły w odpowiednie podręczniki historii, bez tzw. białych plam, pozwalające na wyrobienie szacunku dla faktów i tradycji historycznej, stałego przywracania wiary w siły postępowej tradycji narodu polskiego.

"Nauczanie historii bez jej akceptacji przez nauczyciela jest błędem wychowawczym, natomiast akceptacja bez internalizacji jest samooszukiwaniem się"⁷. Świadomość patriotyczno-obronna wiąże się ściśle ze świadomością państwową, gdyż państwo polskie jako forma organizacyjna było promotorem powstania naszej ojczyzny w jej obecnym kształcie. To przecież państwo polskie spełniało funkcje integrujące, a zarazem ochraniające nasze ziemie. Cała nasza historia poucza, że lo-

sy narodu i losy Polaków w decydującej mierze zależały od stanu państwa, jego siły wewnętrznej i stosunków z innymi państwami. Istnieje zatem w pracy wychowawczej z młodzieżą potrzeba autorytetu państwa i jego organów. Należy stale i systematycznie kształtować świadomość, że państwo to jedyna możliwość przetrwania narodu i wszystkiego, co o narodzie stanowi: języka, tradycji, obyczajów i kultury.

Naród bez formy organizacyjnej jaką jest państwo przestaje być narodem a staje się tylko grupą etniczną. Fakty te muszą uświadomić sobie wszyscy wychowawcy młodzieży i uznać je za własne, gdyż w procesie wychowawczym musi panować pełna zgodność między tzw. prawdą wewnętrzną i zewnętrzną. Różnorodne formy i metody stosowane w procesie wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży nie odnoszą zamierzonego celu, jeśli nie będzie symbiozy między propagowaniem, akceptacją, internalizacją i realizacją określonych treści i faktów. Musi istnieć jedność myślenia i działania pedagogicznego.

W praktyce pedagogicznej w coraz większym stopniu wykorzystywane są środki techniczne pozwalające uzyskać lepsze wyniki nauczania, lecz w pracy wychowawczej nic nie zastąpi nauczyciela w pełni identyfikującego się ze swoim zawodem, wyposażonego w szeroką wiedzę zawodową i ukształtowany system wartości, gdyż tylko taki nauczyciel zdolny jest do obiektywnej interpretacji faktów z życia społecznego. Takim nauczycielem winien być nauczyciel p.o.

PRZYPISY

¹ K.Konerzewski, Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych, Warszawa PWN 1982 s.8

² T.J.Wiloch, Wprowadzenie do pedagogiki porównawczej, Warszawa PWN 1980 s.139

³ B.Suchodolski, Pedagogika, Warszawa PWN 1982 s.11

⁴ Z.Kosyrz, W.Magoń, Wychowanie wojskowe, Warszawa WAP 1981 s.108

⁵ J.Gęsicki, Patriotyczne i internacjonalistyczne postawy młodzieży, Warszawa MAW 1983 s.13

⁶ Ibidem, s.267

⁷ Z. Kosyrz, Kształtowanie świadomości historycznej i patriotyczno-obronnej młodzieży, W: Wychowanie patriotyczne podstawą kształtowania postaw młodego pokolenia, Toruń Kuratorium Oświaty i Wychowania 1982 s.14

CHOSEN ASPECTS OF PATRIOTIC - DEFENSIVE EDUCATION AT SCHOOL

Summary

Patriotism should be taught from the earliest years in a compact educational system including all the youth. All teachers participate in forming patriotic - defensive attitude of the young but considering the specificity of the subject the role of the teacher of military training is of particular importance.

ИЗБРАННЫЕ АСПЕКТЫ ОБОРОННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В ШКОЛЕ

Резюме

Патриотизму надо учиться с самых ранних лет в сплочённой воспитательной системе, охватывающей всю молодёжь. В формировании патриотически-оборонного облика молодёжи принимают участие все учителя, но учитывая специфику предмета роль учителя оборонной подготовки особенно важна.